

Ett viktigt blottläggande

Oula Silvennoinen, Marko Tikka & Aapo Roselius, *Suomalaiset fasistit. Mustan sarastuksen airuet*, 504 s., WSOY, Helsinki 2017.

I BOKEN *Suomalaiset fasistit – mustan sarastuksen airuet* (De finländska fascisterna – den svarta gryningens budbärare) presenteras den finländska fascismens historia för första gången på ett överblickande och sammantaget sätt. Med fokus på mellankrigstiden blottlägger historikerna Oula Silvennoinen, Marko Tikka och Aapo Roselius en föränderlig och disparat organisationsflora och visar hur idéer som kan betecknas som fascistiskt spreds i många tidningar och bars upp av olika nätverk. Olika aktörer samt en rad större och mindre organisationer och rörelser diskuteras.

På bokens första sidor presenteras romanen *Män som inte glömma*, utgiven av officeren Johan Fabritius på svenska 1936 och på finska 1938. I fiktiv form skildrar Fabritius bland annat sina erfarenheter som officer i den ryska armén under världskriget, och forskartrion visar på ett intressant sätt hur idéer och föreställningar starkt bundna till fascism kom till uttryck i den här romanen och i andra litterära alster. En utgångspunkt för studien är att generationsbaserade föreställningar, erfarenheter och förhoppningar låg till grund för den fascistiska aktivitet som var förhållandevis omfattande också i Finland. De män – det rör sig nästan uteslutande om män – som vi möter på bokens sidor hade i många fall deltagit aktivt i det tidiga 1900-talets kamp mot förryskning eller i inbördeskriget.

Den här välskrivna och läsarvänliga boken har ett fungerande upplägg. Genom att på ett kronologiskt sätt presentera idéer, organisationer och olika händelser kan författarna peka på både kontinuitet och förskjutningar i fascismens historia. I boken visas hur mer eller mindre sammanlänkade tankefigurer sattes i rörelse och blev betydelsefulla i en rad olika organisationer av vilka en del förblev kortlivade.

Till grund för studien ligger en kortfattad men tydlig och klar utmejsling av själva begreppet fascism. Författarna lyfter fram antiliberalism och stark nationalism som centrala element, och därtill betonar de kritiken av demokratin och dess institutioner. De personer som var involverade i fascistiska grupper ville se auktoritärt styre och starkt ledarskap i enhetliga nationer. I sin framställning och presentation av de olika rörelserna och aktörerna lyckas författarna med konststycket att visa hur dessa grupperingar fick ett stort stöd hos vissa konservativa politiker som också kände

dragning till auktoritära lösningar utan att samtidigt tolka allt som kan ses som högerkonservativt eller högervridet som fascism.

På ett träffande och befogat sätt framhåller författarna att fascism inte getts utrymme i den historiekultur som lägger ramarna för synen på det finländska förflutna. En orsak är tvivelsutan den ingrodda ovanan att tolka Finlands historia i termer av särart, det vill säga som ett unikum som inte behöver ställas i relation till skeenden utanför landets gränser. I motsats till den här alltför vanliga bilden framhåller författarna på ett mycket tydligt sätt att fascismen i Finland ska tolkas utifrån ett europeiskt perspektiv och som en del av ett större skeende. Detta syns också i själva framställningen även om man förhållandevis sällan på ett explicit sätt ger utrymme åt komparativa eller kontrasterande ansatser.

Inledningsvis ges en idéhistorisk bakgrundsteckning där bland annat upplysningskritik och det förhålligande av krig som kom till uttryck under 1900-talets första stora världsbrand omtalas. I flera europeiska länder lade upplösningen av första världskriget grunden för en stark revanschlust och författarna visar att föreställningar om att det fanns ett krig som skulle föras till sitt rätta slut också var vanliga i Finland. Dessutom synliggörs ett starkt omhuldande av krigserfarenhet och en glorifiering av de grupper som sågs som krigshjältar. I boken visas också hur begrepp som folkvilja kom att användas för att kritisera de demokratiska institutioner som hade byggts upp under början av 1900-talet.

Författarna låter individperspektiv styra framställningen och i boken får enskilda aktörer, organisationer och händelser ett stort utrymme. Det här valet visar sig vara lyckat. Det resulterar inte i en för uppräknande skildring utan författartrion lyckas visa på enhetliga drag och mångfald. Man blottlägger också kopplingar till näringslivet samt kopplingar till organisationer och institutioner som inte direkt låter sig placeras i en fascistisk fälla och visar hur antisemitism kom till uttryck på ett mycket tydligt sätt i några av rörelserna.

Också synen på det svenska språkets plats i den finska nationen och de svenskspråkigas aktivitet i fascistiska sammanhang dryftas, och i boken blottläggs en förhållandevis stor aktivitet bland svenskspråkiga även om delar av det finlandssvenska etablissemangen lät påskina motsatsen efter kriget. Bland annat Finlands svenska författareförening hörde till de svenskspråkiga organisationer vars nätverk överlappade fascistiska nätverk.

Denna både infallsrika och innehållsrika översikt baseras på såväl arkivforskning som tidigare studier. I en omfattning som kanske är något ovanlig för historiska studier baseras framställningen också på läsning av skönlitterära texter. Det här är berikande och mycket fruktbart även om de metodologiska utgångspunkter som dessa läsningar baseras på kunde ha tydliggjorts ytterligare. Inte minst vid behandlingen av fascism är använd-

ningen av skönlitterära källor befogad, något som inte bara beror på att det fanns en del författare och andra vana pennfäktare i den grupp som bäddade för de idébyggen som studeras utan också därför att det även för oss i dag är viktigt att knyta politik till många olika slag av texter. Här finns ju därtill – nu tillåter sig recensenten en sidosväng – utrymme för samtidsinriktade studier av det här slaget eftersom Finland hör till de länder där det utges ett rekordantal böcker som inriktar sig på historia, såväl dokumentära som fiktiva.

Den koncisa begreppsrepresentation som görs inledningsvis ger en bra grund för studien och det sätt som den utformats på. Med tanke på studenter – och oss lärare – skulle författarna dock ha kunnat ge ett något större utrymme åt en historiografisk diskussion om olika tolkningar av begreppet fascism. Det finns exempelvis en rätt omfattande diskussion om hur ideologibegreppet ska användas i studier av fascism. Hur har de tre författarna resonerat kring sitt i sig välgjorda val? Också i övrigt saknar boken historiografiska redogörelser och diskussionen med tidigare forskning förs främst i fotnoter. Jag skulle gärna därtill ha sett ytterligare några av de tidigare studierna om fascism i Norden omnämnda, exempelvis studier av de finländska samhällsvetarna Lauri Karvonen och Ulf Lindström.

Med önskvärd tydlighet visar Silvennoinen, Tikka och Roselius att fascism liksom i Europa överlag också utgjorde en given del av det mellankrigstida Finlands historia. Boken kan berömmas på många olika sätt och den är till stor hjälp för de forskare som i trions efterföljd förhoppningsvis tar sig an ämnet utifrån andra perspektiv. I den här första översikten faller könsperspektiv nästan helt i skymundan. Det är dock tydligt att könade ideal ligger till grund för fascistisk aktivitet och dessutom formade den retorik som satte i rörelse såväl könskodade känslor som snäva medborgarideal i en tid då modernitet kunde innebära många olika saker för både kvinnor och män – för de förstnämnda paradades ett vidgat politiskt handlingsutrymme ofta med pronatalistiska idéer om familj och barn.

Det finns även andra trådar som pockar på uppmärksamhet. Bland de aktörer som behandlas i boken återfinns främst intellektuella och journalister som rönt varierande grad av framgång liksom personer aktiva i näringslivet. I vilken omfattning vann man understöd bland de skikt som inte är synliga i de dokument som vi historiker vanligen har att tillgå? Hur appellerade grupperna som studien fokuserar på till olika samhällsskikt? Härvidlag är inte minst frågan om hur olika bondegrupper förhöll sig till fascism intressant. Det här är en fråga som Johanna Bonäs beaktat i sin doktorsavhandling om Lapporörelsens betydelse på landsbygden i de svenskspråkiga delarna av Österbotten. Bonäs, vars avhandling har förblivit osynlig i bokens litteraturlista men omnämns i en fotnot, har

också diskuterat religionens betydelse och väckelserörelsers olikartade förhållningssätt samt det inslag av korporativism som fanns i ideologier som vette mot agrarianism.

Författarna låter praktiker och agerande stå i fokus, och både mera och mindre kända aktioner passerar revy, bland annat Mäntsäläupproret och inblandningen i ett estniskt kuppförsök. Häri ligger bokens stora styrka. Dessutom låter de tre forskarna oss möta föreställningar och idéer som dessa personer bar upp. Givet är att författarna förhåller sig kritiskt till det studerade idégodset, men i en recension (*Helsingin Sanomat* 11.2.2016) påpekar Kimmo Rentola att man i boken även kunde ha gett ännu större utrymme åt kritiska analyser av den propaganda som då spreds. Om man lite oftare hade gett sig tid att mera uttömmande peta i tankegodset skulle fascismens bärande idéer vara lättare att åskådliggöra också i vår kontext, exempelvis kring seminariebordet.

Vissa av de personer som skildras framstår som dilettanter och komiska figurer, men forskartrion påminner oss också om att fascism uppbars av framgångsrika personer på viktiga positioner. Varför misslyckades man i sina uppsåt, varför kan författarna beskriva en rad av misslyckade aktioner? Om detta för de tre forskarna en intressant diskussion. De påpekar att liknande tankestråt färgade av nationalism och kommunistkräck också bars upp av många andra grupper – var det just detta som tog udden av budskapet? Dessutom framhåller man att laglighetstänkandet var starkt också i konservativa kretsar.

Historien om finländsk fascism borde ha skrivits för länge sedan – det framhåller de tre författarna till boken. Det här är något som vi läsare i allra högsta grad kan hålla med om. De tre forskarna kan sitt tema och dessutom är de mycket goda skribenter. Trots att författarskapet är kollektivt är resultatet en välsvarvad helhet och läsningen störs inte av lösa fogar, skarvar eller sprickor. Resultatet är på många sätt mycket läsvärt och mycket berömvärt.

Bokens många protagonister ogillade på olika sätt det samhälle som formades när äldre privilegier fick ge vika för medborgerliga rättigheter. Som många har påpekat finns det likheter mellan dagens förhållanden och det mellankrigstida samhälle där fascistiska rörelser verkade. I dag är det många som väljer att värja sig för de rättfärdiga krav på global rättvisa som reses. Också vi i Norden ska förhålla oss till vår privilegierade plats på jorden och då kan vi alla alltför lätt ta till oss tankegoods besläktat med det som författartrion lyfter fram.

Ann-Catrin Östman